

Summaria Europensia 3/2010

Käesolevas Summaria Europensia numbris käsitletakse patsiendi ja tervishoiuteenuse osutaja liikuvust Euroopa Liidus.

Koostanud Margit Parts

Ettepanekud ja tagasiside margit.parts@nlib.ee

Märksõnad: *Euroopa Liit; patsiendid; piiriülene tervishoid; terviseteenused; kohtuasjad; liikumisvabadus; asutamisõigus; Euroopa Komisjon*

Keywords: *European Union; patients; cross-border healthcare; health care services; court practice; freedom of movement; freedom of establishment; European Commission*

Nimestik sisaldab Rahvusraamatukogus leiduvaid väljaandeid, võrguteavikuid ning teadusajakirju, millele on juurdepääs Rahvusraamatukogu võrgus ning vaba juurdepääsuga internetiallikaid. Referaatväljaanne kajastab teemakohast infot seisuga september 2010.

SISUKORD

1. Sissejuhatus.....	2
1.1 Euroopa Liidu institutsioonide dokumente.....	3
2. Refereeringud.....	5
2.1 PATSIENDIÕIGUSED PIIRIÜLESES TERVISHOIUS EUROOPA LIIDUS	5
2.2 ASUTAMISVABADUST EUROOPA LIIDUS KÄSITLEVAST KOHTUPRAKTIKAST TERVISHOIUTEENUSTE VALDKONNAS	6
3. Raamatuviiteid.....	9
4. Artikliviiteid.....	11
4.1 Artikleid teadusajakirjades.....	11
4.2 Artikleid Eesti väljaannetes.....	14
5. Võrguväljaandeid ja internetiallikaid.....	16

1. Sissejuhatus

Euroopa Liidu tervishoiupoliitika on vastuoluline. Vastavalt Euroopa Liidu toimimise lepingu (ELTL) artikli 168 lõikele 7 (endine EÜ asutamislepingu artikkel 152), on tervishoiuteenuste ja arstiabi korraldamine ja kättesaadavaks muutmine liikmesriigi pädevuses. Teisalt hõlmavad liikmesriikide tervishoiusüsteemid kokkupuuteid isikutega (nt tervishoiutöötajad ja patsiendid), kaupadega (nt ravimid ja meditsiiniseadmed) ja teenustega (nt tervishoiuteenuse osutaja), mille suhtes kohaldatakse liikumisvabaduste põhimõtteid. Seega on tegemist olukorraga, kus siseriiklikud tervishoiusüsteemid jäävad ametlikult Euroopa Liidu õigusest kõrvale, kuid tervishoiuteenuse finantseerimist, osutamist ja saamist Euroopa Liidu õigus siiski mõjutab.

Tervishoid ei ole majandustegevustest isoleeritud, mitmed tervishoiuteenuse elemendid alluvad turumajanduse reeglitele nagu teised majandusharud. Valitsused reeglina ei tooda ega jaota ravimeid, tervishoiuteenuse osutajad soetavad inventari vabalt turult, meditsiinitehnikaga kaubeldakse rahvusvaheliselt, paljud tervishoiutöötajad on ettevõtjad, patsiendid otsivad ravivõimalusi teistest liikmesriikidest ning ravimitega kaubeldakse riigiülel. Nimetatud tegevusi reguleerivad aga siseturu- ja konkurentsireeglid. Samas on tervishoiu valdkonnas oluline, et nii liikmesriigid kui Euroopa Liit seavad turureeglitele teatud piiranguid, tagamaks sotsiaalne ühtekuuluvus ja sotsiaalne õiglus.

Euroopa Liidul on kohustus tagada inimeste tervise kõrgetasemeline kaitse (ELTL artikkel 168). Rahvatervise säte annab liidule piiratud pädevuse õigusaktide vastuvõtmiseks, kuid võimaldab vastu võtta meetmeid – Euroopa Komisjoni või organite juhitud ja Euroopa Liidu eelarvest rahastatud programme. Kui esimene rahvatervise programm (2003-2008) tegeles rahvatervise üldküsimumustega, siis teine programm (2008-2013) on suunatud konkreetset tervishoiule. Euroopa Liit rahastab rahvatervise valdkonda veel teadus- ja arendustegevuse programmide (7. raamprogramm) ja struktuurifondide kaudu (Euroopa Sotsiaalfond, Euroopa Regionaalarengu Fond).

Euroopa tervishoiupoliitika murdepunktiks on Euroopa Kohtu otsused asjades *Kohll ja Decker*. Poliitikakujundajad olid kohtu otsustest üllatunud, kuid olemasoleva siseturu õiguse vaatevinklist ei ole nendes otsustes midagi uut, sest kohus oli juba varem siseturu reegleid tervishoiuteenuste suhtes kohaldanud. Euroopa Kohtu roll ei ole ka praegu sugugi vähenenud, sest meditsiiniõigus ei ole ühtlustatud.

Euroopa Komisjon soovis kohtupraktika kodifitseerida juba 2004. aastal esitatud siseturul pakutavate teenuste direktiivi eelnõuga. Euroopa Parlamendi ja nõukogu vastuseisu tõttu tervishoiuteenuseid siseturu teenuste direktiivi ei lülitatud. Võttes arvesse tervishoiuteenuste eripära, töötas komisjon välja eraldi tervishoiuteenustele suunatud poliitikaalgatuse ettepaneku - Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv patsiendiõiguste kohaldamise kohta piiriüleles tervishoius [KOM(2008) 414]. Direktiivi üldine eesmärk on tagada selge piiriüleste tervishoiuteenuste raamistik Euroopa Liidus, reguleerides kolme põhivaldkonda:

- ühised põhimõtted kõigis Euroopa Liidu tervishoiusüsteemides

- piiriüleste tervishoiuteenuste osutamise eriraamistik
- Euroopa koostöö tervishoiu valdkonnas

Direktiivi menetlemine Euroopa Parlamendis algas juba 2008. aasta lõpus, eeldatavasti võetakse direktiiv vastu 2011. aasta alguses.

Allikad: Health systems governance in Europe : the role of European Union law and policy / edited by Elias Mossialos...[et al.]. Cambridge : Cambridge University Press, 2010.

Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv patsiendiõiguste kohaldamise kohta piiriüleses tervishoius : ettepanek, 2. juuli 2008 : [KOM(2008) 414 / Euroopa Komisjon].

1.1 Euroopa Liidu institutsioonide dokumente

Euroopa Komisjon

Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, 20. september 2010 [KOM(2010) 503]
Euroopa Liidu toimimise lepingu artikli 294 lõike 6 alusel nõukogus esimesel lugemisel võetud seisukoha kohta, milles käsitletakse Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi vastuvõtmist patsiendiõiguste kohaldamise kohta piiriüleses tervishoius
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0503:FIN:ET:PDF>

Ettepanek, 2. juuli 2008 [KOM(2008) 414]
Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv patsiendiõiguste kohaldamise kohta piiriüleses tervishoius
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0414:FIN:ET:PDF>

Komisjoni teatis, lõplik 2. juuli 2008 [KOM(2008) 415]
Ühenduse raamistik patsientide õiguste kohaldamise kohta piiriüleses tervishoius
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0415:FIN:ET:PDF>

Komisjoni teatis, 26. september 2006 [SEC (2006) 1195/4]
Konsulterimine: ühenduse meede tervishoiuteenuste valdkonnas
http://ec.europa.eu/health/ph_overview/co_operation/mobility/docs/comm_health_services_comm2006_et.pdf

Lühiülevaade konsultatsioonide vastukajade koondaruandest, mis käsitleb ühenduse meetmeid tervishoiuteenuste valdkonnas
http://ec.europa.eu/health/ph_overview/co_operation/mobility/docs/health_services_rep_exs_et.pdf

Komisjoni teatis, 20. aprill 2004 [COM(2004) 301]
Follow-up to the high level reflection process on patient mobility and healthcare developments in the European Union
http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2004/com2004_0301en01.pdf

Commission staff working paper, 28 July 2003 [SEC(2003) 900]
Report on the application of internal market rules in the field of health-care services :
implementation by the member states of the court's jurisprudence
http://ec.europa.eu/health/ph_information/indicators/docs/ev_20040325_rd01_en.pdf

Euroopa Parlament

Raport 29. aprill 2005 A6-0129/2005
Patsientide liikumine ja tervishoiualased arengud Euroopa Liidus
[http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?
pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A6-2005-0129+0+DOC+PDF+V0//ET](http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A6-2005-0129+0+DOC+PDF+V0//ET)

Euroopa Parlamendi tellitud uurimus
Policy options for the proposed Directive on patient's rights in cross-border healthcare
[http://www.europarl.europa.eu/activities/committees/studies/download.do?
language=en&file=24111](http://www.europarl.europa.eu/activities/committees/studies/download.do?language=en&file=24111)

Euroopa Parlamendi tellitud uurimus
Patient mobility in the European Union. Study on legislative proposals on patients' rights
in cross-border health care
<http://www.europarl.europa.eu/activities/committees/studies/download.do?file=23431>

Patsiendiõiguste direktiivi eelnõu menetlus Euroopa Parlamendis
<http://www.europarl.europa.eu/oeil/file.jsp?id=5661632>

Euroopa Liidu Nõukogu

Seisukoht 3. september 2010, nr. 11038/10
Nõukogu esimese lugemise seisukoht eesmärgiga võtta vastu Euroopa Parlamendi ja
nõukogu direktiiv patsiendiõiguste kohaldamise kohta piiriüleses tervishoius
<http://register.consilium.europa.eu/pdf/et/10/st11/st11038.et10.pdf>

Nõukogu seisukoht, mis puudutab patsiendiõigusi piiriüleses tervishoius, 13. september
2010, nr. 13535/10
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/lsa/116482.pdf

Nõukogu järeldused ELi tervishoiusüsteemide ühiste väärtuste ja põhimõtete kohta
tervishoiusüsteemide ühiste väärtuste ja põhimõtete kohta
Euroopa Liidu Teataja C 146, 22. juuni 2006, lk. 1-3
[http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?
uri=OJ:C:2006:146:0001:0003:ET:PDF](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:146:0001:0003:ET:PDF)

2. Refereeringud

2.1 PATSIENDIÕIGUSED PIIRIÜLESES TERVISHOIUS EUROOPA LIIDUS

Wolf Sauter

The proposed patients' rights directive and the reform of (cross-border) healthcare in the European Union

Legal Issues of Economic Integration (2009) no. 2, p. 109-131.

2008. aastal esitas Euroopa Komisjon patsiendiõiguste direktiivi eelnõu, mille eesmärk on tagada, et kõik patsiendid saavad ohutut ja kvaliteetset tervishoiuteenust, toetada patsiente oma õiguste kasutamisel piiriüleses tervishoius ning edendada koostööd tervishoiusüsteemide vahel. Teise eesmärgina püütakse kodifitseerida Euroopa Kohtu praktikak, mis käsitleb piiriüleste tervishoiuteenustega seotud kulude hüvitamist, ning vältida kolmanda hüvitamismeetodi loomist. Artiklis analüüsitakse, kuidas direktiivi patsiendiõiguste aspekt sobitub kehtiva õigustiku ja väljakujunenud praktikaga ja vaadeldakse, kuidas eelnõu patsiendiõigusi puudutavate kohtuasjade kodifitseerimise eesmärki täidab.

Euroopa Kohus on patsiendiliikuvust puudutavate otsustega loonud paralleelrežiimi asutamise ja sotsiaalkindlustussüsteemide kooskõlastamise vahel. Nende kaasuste põhiküsimuseks on, kas ja millistel tingimustel hüvitatakse ravikulud, kui patsient saab ravi teises liikmesriigis. Autor nendib, et kohus on leidnud tasakaalu liikmesriikide avaliku huvi ja kodanike individuaalsete liikumisvabaduste kohaldamise vahel. Järgnevalt avab autor direktiivi eelnõu Euroopa Komisjoni sotsiaalmeetmete paketi taustal, tutvustades eelnõuga samaaegselt esitatud Euroopa Komisjoni dokumente. Põhjalikumalt peatub autor õigusakti mõju analüüsil, tõstes esile dokumendis esitatud vasturääkivusi.

Direktiivi eelnõu sisuline analüüs algab üldiste õiguslike aspektide vaagimisega. Järgnevalt analüüsib autor direktiivist tulenevaid sisulisi muutusi piiriüleses tervishoius. Direktiivi vastuvõtmisel jääb Euroopa Liidus piiriüleste tervishoiuteenuste lubamisel ja kulude hüvitamisel kehtima paralleelrežiim, sest lubamatu viivituse juhtudel rakendatakse piiriülese tervishoiuteenuse lubamisel endiselt sotsiaalkindlustussüsteemide kohaldamise määrust 1408/71, kuid kulude hüvitamise puhul on direktiivi kohaselt üldreegel, et patsient maksab raviteenuse eest ise, mille järel ravikulud hüvitatakse. Autori arvates piisanuks kohtupraktika võtmelementide kodifitseerimisest ja määruse 1408/71 muutmisest viisil, et kohalduks soodsam hüvituskeem.

Järgnevalt tutvustab autor ravi osutava liikmesriigi ametiasutuste kohustusi, mis sisuliselt kujutavad endast uusi patsiendiõigusi. Autori hinnangul on probleem selles, et tervishoiukorraldus, millega patsiendiõigused tagatakse, on jätkuvalt liikmesriigi pädevuses. Autor võrdleb Euroopa Liidu Nõukogu järelduste, direktiivi preambula ja põhiartiklite sõnastust ning kahtleb, kuidas saab universaalseid õigusi kohaldada ainult teise liikmesriigi kodanike suhtes. Seejärel vaagitakse, kuidas direktiivi eelnõu täidab kohtupraktika kodifitseerimise eesmärki. Autori teeb murelikuks põhimõte, mille

kohaselt kindlustajariik tasub kindlustatule kulud, mis kuuluksid hüvitamisele tema riiklikus sotsiaalkindlustussüsteemis, kui samasuguseid või samalaadseid tervishoiuteenuseid oleks osutatud tema territooriumil, sest taoline põhimõte ei arvesta teenuse hinda kulupõhiselt.

Haiglaravi ja eriarstiabi sätetega kehtestatakse eellubade süsteem, mille eesmärk on tegeleda patsientide väljavooluga. Kuigi esmapilgul võib tunduda, et tegemist on kohtupraktika ümberkirjutamisega seadusandlusesse, siis autori hinnangul paneb see liikmesriigile kohustuse tõestada, et piiriülesest haiglaravist tulenev patsientide väljavool õõnestab riigi sotsiaalkindlustussüsteemi. Arvestades, et liikmesriikidel ei ole adekvaatset informatsiooni eellubade nõude tätmiseks ning direktiiv ei kehtesta selle saavutamiseks ühtegi menetlust, viib see paratamatult kas kohtuvaidluseni või lepingurikkumise meneltuseni. Teiseks tõsiseks komistuskiviks peab autor kohtupraktikaga juurutatud lubamatu viivituse kriteeriumi, mis kohustab andma eelluba, sätestamist direktiivis kui arvesse võetavat faktorit eelloa andmiseks ootejärjekorra koostamisel. Lisaks õiguslikele probleemidele tõstatatakse mitmed praktilised küsimused, mis eelloa nõude liberaliseerimine autori hinnangul kaasa toob.

Direktiivi õnnestunumaks osaks peab autor uuendust, mis õigusakti jõustumisel rakendub - ravi osutava liikmesriigi ametiasutuste kohustuste sätestamine kõikide patsientide õigustena. Vajakajäämiseks peab aga lubamatu viivituse kriteeriumist loobumist ja kahe kuluhüvitusrežiimi kooseksisteerimist. Järgmise ühtlustamist vajava küsimusena näeb autor problemaatikat, mis on seotud tervishoiuteenuse osutaja asutamisega teises liikmesriigis.

Refereerinud Margit Parts

2.2 ASUTAMISVABADUST EUROOPA LIIDUS KÄSITLEVAST KOHTUPRAKTIKAST TERVISHOIUTEENUSTE VALDKONNAS

Leigh Hancher and Wolf Sauter

One step beyond? From *Sodemare* to *DocMorris*: the EU's freedom of establishment case law concerning healthcare

Common Market Law Review (2010) no. 1, p. 117-146.

Kui teenuste osutamise vabadust on patsiendiõiguste raames küllaldaselt käsitletud, siis tervishoiuteenuse pakkumisega seotud asutamisevabadust puudutavat kohtupraktika ei ole süstemaatiliselt analüüsitud. Artiklis iseloomustatakse tervishoiuteenuste alase kohtupraktika toetumist Euroopa Liidu aluslepingute sätetele ning tuuakse välja kohtu hinnangu kontseptuaalne areng.

Sissejuhatuses esitavad autorid kolm aspekti, millele tervishoiuteenuse osutajatega seoses tuleks tähelepanu pöörata:

- 1) tervishoiuteenuste pakkujate õigus asutamisevabadust kasutades hakata teenust osutama patsiendi asukohariigis, konkureerides sealsete teenusepakkujatega;
- 2) patsientidele konkurentsivõimelise teenuse osutamiseks erainvesteeringute kaasamine ja eraosalus riiklikes raviasutustes;

- 3) liikmesriikide valitsuste tegevus avalik-õiguslike fondide kaudu rahastatud arstiabi korraldamisel, mittetulunduslik tegevus ja juurdepääsu soodustamine avalikest allikatest rahastatud arstiabile, kui turul tegutsevad nii mittetulunduslikud kui kasumit taotlevad teenusepakkujad.

Artiklis analüüsitakse esimest aspekti Euroopa Kohtu praktika põhjal. Kohus on teenuse pakkumisega seotud asutamisvabadust puudutavaid sätteid tõlgendanud nii, et turule pääs tuleks garanteerida kõigile ja mitte ainult ühe liikmesriigi piires. Esmalt peatuvad autorid Euroopa Kohtu hinnangul pädevuste jaotusele Euroopa Liidu ja liikmesriikide vahel ning selgitavad EÜ asutamislepingu mõju tervishoiuteenuste valdkonnas. Analüüsid asutamisõigust puudutavat Euroopa Kohtu õigusanalüüsi tervishoiuküsimustes, jõuavad autorid järeldusele, et kuigi tervishoiuküsimuste üle otsustamisel on liikmesriigid põhimõtteliselt suveräänsed, tuleb tervishoiuteenuste pakkumisel järgida Euroopa Liidu liikumisvabaduse ja konkurentsioiguse vastavaid sätteid.

Autorid vaatlevad põgusalt konkurentsireeglite kohaldamist tervishoiuteenuste osutamisel, viitavad regulatsioonide piiratusel ning osutavad kohtuvaidlustele, kus osapooled on aluslepingu sätteid kombineerinud. Artiklis võrreldakse konkurentsiregulatsioone liikumisvabaduse regulatsioonidega ja tuuakse esile olulised menetluslikud erisused. Liikumisvabadust võib piirata avalikes huvides, mida määratletakse *Gebhardi* kaasuse (C-55/94) põhjal. Autorite arvates on majandusliku aspekti mitteametamine üks olulisemaid lahknevusi liikumisvabaduste ja konkurentsireeglite kohaldamisel. Järgnevalt analüüsitakse, millist mõju võiks majandusliku lähenemise kasutamine avaldada liikumisvabadustele ja avalikule huvile.

Teema tutvustamiseks iseloomustatakse alustuseks tervishoiuteenuste alaseid kaasi. Kohtupraktikat analüüsid ilmneb, et varasemates lahendites on põhiküsimuseks finantstasakaalu hoidmine avalik-õiguslike fondide kaudu rahastatud ja kasumit taotleva tervishoiuteenuse osutaja vahel. Järgnevalt koondus tähelepanu küsimusele, millises ulatuses võivad liikmesriigid piiranguid kehtestada. Kuigi liikmesriikidel on õigus otsustada, millisel tasemel kavatakse rahvatervise kaitse tagada ja kuidas see saavutatakse, peavad seatud piirangud olema proportsionaalsed. Eesmärgid aga tuleb saavutada ühtselt, süstemaatiliselt ja tasakaalustatult. Analüüsid kohtu retoorikat asuvad autorid seisukohale, et puudub süsteem, mis ühtsust ja tasakaalu nõuab.

Pikemalt peatatakse artiklis *DocMorris* kohtuasjal, mis on seotud ravimite pakkumisega mitteproviisori poolt. Kohus rõhutab ravimite eriomast laadi ja proviisorite professionaalset sõltumatust. Autorid vaidlustavad kohtu argumendid ning jõuavad arutelu tulemusel seisukohale, et tervishoiukorralduse ja -teenuse puhul peaks lähtuma teenuse osutamise kvaliteedist, mitte osutajast. Autorid näevad kohtu ostuses tagasipöördumist kitsa tõlgenduse suunas.

Teisi aspekte analüüsid märgivad autorid, et asutamisõigust puudutav kohtupraktika erineb oluliselt patsientide õigusi puudutavatest otsustest, kuigi mõlemal juhul on tegemist avaliku huvi kaitsmiseks seatud piirangutega. Kohtu hinnangul peab patsiendi ja tema õiguste kaitse olema igal juhul tagatud; asutamisõiguse kontekstis, mis tähendab turule juurdepääsu ja konkurentsi, ei ole see põhimõte nii kindel.

Artikli viimases osas tuuakse välja põhimõtted, millega senine kohtupraktika on arvestanud. Kohus on laialdaselt kasutanud rahvatervise suhtes kehtivat erandit, millele lisandub avaliku huvi kaitsmisel loodud imperatiivsed nõuded avalikke huve teenivate mittediskrimineerivate meetmete õigustamiseks. Samuti ei ole asutamisvabaduse puhul avaliku huvi hindamise esmasteks prioriteetideks efektiivsus või kliendi heaolu suurendamine. Autorid peavad kahetsusväärseks, et otsuste tegemisel ei arvestata majandusliku analüüsiga.

Kohtupraktika analüüsi tulemusena leiavad autorid, et kohus tegeleb liikmesriikide tervishoiusüsteemide keerukustega vastumeelselt. Euroopa Kohus võib aktsepteerida turule orienteeritud tervishoiusüsteeme, kui need sisaldavad solidaarsuspõhimõtet, seda eriti Lissaboni lepingu ratifitseerimise järel. Samas on selge, et teenusepakkumise turud vajavad regulatsiooni efektiivseks tegutsemiseks ning ühtlustatud ja kooskõlastatud seaduste puudumise tõttu tuleb kohtul täita tasakaalustaja rolli.

Refereerinud Margit Parts

3. Raamatuviiteid

Baeten, Rita. Health and social services in the internal market. *In: Degryse, C. and Pochet, P. (eds.). Social Developments in the European Union 2006.* Brussels : ETUI-REHS, 2006, lk.161-185. Kättesaadav arvutivõrgus

http://www.ose.be/files/publication/bilan_social/bilan06/Bilan06_RitaBaeten_EN.pdf

Baeten, Rita. Health care: after the court, the policy-makers get down to work. *In: Degryse, C. and Pochet, P. (eds.). Social Developments of the European Union 2004.* Brussels : ETUI-REHS, 2005, lk. 79-108. Kättesaadav arvutivõrgus

http://www.ose.be/files/publication/bilan_social/bilan04/Baeten_2005_HealthcareBilan2004_EN.pdf

Baeten, Rita. The proposal for a directive on patients' rights in cross-border healthcare. *In: Degryse C. (ed.). Social developments in the European Union 2008.* Brussels : ETUI-REHS, 2009, lk. 155-180. Kättesaadav arvutivõrgus

http://www.ose.be/files/publication/rbaeten/Baeten_2009_ChapBilan2008_EN.pdf

Cross-border health care in Europe / by Luigi Bertinato ... [et al.]. [Copenhagen : WHO Regional Office for Europe], c2005. 28 lk. Kohaviit: PL A/5377; 2005, 9 [RR õigusteaduse ja rahvusvaheliste organisatsioonide saal] Kättesaadav arvutivõrgus

http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0006/108960/E87922.pdf

The European Union and health services : the impact of the single European market on member states / edited by Reinhard Busse, Matthias Wismar, Philip C. Berman on behalf of the European Health Management Association. Amsterdam [etc.] : IOS Press ; Tokyo : Ohmsha, c2002. xiv, 273 lk. Kohaviit: PL A/5590; 50 [RR EL infokeskus]

Gekiere, Wouter ; Baeten, Rita ; Palm, Willy. Free movement of services in the EU and health care. *In: Elias Mossialos...[et al.] (eds.). Health systems governance in Europe : the role of European Union law and policy.* Cambridge : Cambridge University Press, 2010. lk. 461-508. Kohaviit: 2-10-03167 [RR EL infokeskus]

Hatzopoulos, Vassilis. Health law and policy : the impact of the EU. *In: Búrca, G. (ed.). EU law and the welfare state : in search of solidarity.* Oxford ; New York : Oxford University Press, 2005, lk. 111-168. Kohaviit: PL A/4596; 14,2 [RR EL infokeskus]

Hervey, Tamara K. ; McHale, Jean V. Health law and the European Union. Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 2004. lxxix, 469 lk. Kohaviit: 2-05-02570 [RR EL infokeskus]

Hervey, Tamara K. The current legal framework on the right to seek healthcare abroad in the European Union. *In: Barnard, C. (ed.). The Cambridge yearbook of European legal studies. Vol. 9, 2006-2007.* Oxford ; Portland, Ore. : Hart, 2007, lk. 261-286. Kohaviit: PL A/6391; 9 [RR EL infokeskus]

The impact of EU law on health care systems / Martin McKee, Elias Mossialos & Rita Baeten, eds. Bruxelles [etc.] : P.I.E.-Peter Lang, 2002. 314 lk. Kohaviit: PL A/5717; 39 [RR EL infokeskus]

Koutrakos, Panos. Healthcare as an economic service. *In*: Dougan, M ; Spaventa, E. (eds). *Social welfare and EU law*. Oxford ; Portland, Oregon : Hart, 2004, lk. 105-130. Kohaviit: 2-05-07744 [RR EL infokeskus]

McKee, Martin ; MacLehose, Laura ; Albrecht, Tit. Free movement of patients. *In*: McKee, M ... [et al.] (eds.). *Health policy and European Union enlargement*. Maidenhead : Open University Press, 2004, lk. 157-176. Kohaviit: 2-04-05634 [RR õigusteaduse ja rahvusvaheliste organisatsioonide saal] Kättesaadav arvutivõrgus http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0004/98392/E82999.pdf

Palm, Willy ; Glinos, Irene A.. Enabling patient mobility in the EU : between free movement and coordination. *In*: Elias Mossialos...[et al.] (eds.). *Health systems governance in Europe : the role of European Union law and policy*. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. lk. 509-560. Kohaviit: 2-10-03167 [RR EL infokeskus]

Patient mobility in the European Union : learning from experience / European Observatory on Health Systems and Policies ; edited by Magdalene Rosenmøller ... [et al.]. Copenhagen : WHO Regional Office for Europe, c2006. xiv, 194 lk. Kohaviit: 2-06-04803 [EL infokeskus]. Kättesaadav arvutivõrgus http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0005/98420/Patient_Mobility.pdf

Randall, Ed. The European Union and health policy. Basingstoke ; New York : Macmillan Press, 2000. xiv, 278 lk. Kohaviit: 2-01-01037 [EL infokeskus]

Social welfare and EU law / edited by Michael Dougan and Eleanor Spaventa. Oxford ; Portland, Oregon : Hart, 2004. Kohaviit: 2-05-07744 [RR EL infokeskus]

4. Artikliviiteid

4.1 Artikleid teadusajakirjades

Brand, Helmut ; Hollederer, Alfons ; Wolf, Ulrike ; Brand, Angela. Cross-border health activities in the Euregios: good practice for better health // *Health Policy*. Vol. 86 (2008/May) nr. 2-3, lk. 245-254. [Science Direct (Elsevier)]

Cabral, Pedro. The internal market and the right to cross border medical care // *European Law Review*. Vol 28 (2004) nr. 5, lk. 673-686. [RR EL infokeskus]

Cousins, Mel. Patient mobility and national health systems // *Legal issues of Economic Integration*. Vol. 32 (2007) nr. 2, lk. 183-193. [RR EL infokeskus]

Davies, Gareth. Community's internal market-based competence to regulate healthcare : scope, strategies and consequences // *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. Vol. 14 (2007) nr. 3, lk. 215-238. [RR õigusteaduse ja rahvusvaheliste organisatsioonide saal]

Do, Thien Uyen ; Hatzopoulos, Vassilis. The case law of the ECJ concerning the free provision of services: 2000-2005 // *Common Market Law Review* Vol. 43 (2006) nr. 4 lk. 923–991. [RR EL infokeskus]

Flear, Mark L. Together for health - how EU governance of health undermines active biological citizenship? // *Wisconsin International Law Journal*, Vol. 26 (2009) nr. 3, lk. 868-907. [Law Journal Library (HeinOnline)]

Flear, Mark. Developing Euro-biocitizens through migration for health care services // *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. Vol. 14 (2007) nr 3, lk. 239–268. [RR õigusteaduse ja rahvusvaheliste organisatsioonide saal]

Glinos, Irene A. ; Baeten, Rita ; Maarse, Hans. Purchasing health services abroad : practices of cross-border contracting and patient mobility in six European countries // *Health Policy*. Vol. 95 (2010/May), nr. 2-3, lk. 103-112. [Science Direct (Elsevier)]

Greer, Scott L. Choosing paths in European Union health services policy : a political analysis of a critical juncture // *Journal of European Social Policy*. Vol. 18 (2008) nr. 3, lk. 219 - 231. [SAGE Journals Online]

Greer, Scott L. Migration of patients and migration of power: politics and policy consequences of patient mobility in Europe // *Wisconsin International Law Journal*. Vol. 26 (2009) nr. 3, lk. 908-933. [Law Journal Library (HeinOnline)]

Hancher, Leigh ; Sauter, Wolf. One step beyond? From *Sodemare* to *DocMorris*: the EU's freedom of establishment case law concerning healthcare // *Common Market Law Review*. Vol. 47 (2010) nr. 1, lk. 117-146. [RR EL infokeskus]

Hatzopoulos, Vassilis. Is it healthy to have an EU health law? // *European Law Review*. Vol. 29 (2005) nr. 5, lk. 697-710. [RR EL infokeskus]

Hatzopoulos, Vassilis. Killing national health and insurance systems but healing patients? The European market for health care services after the judgments of the ECJ in *Vanbraekel* and *Peerbooms* // *Common Market Law Review*. Vol. 27 (2002) nr. 4, lk. 683-729. [RR EL infokeskus]

Hervey, Tamara K. New governance responses to healthcare migration in the EU: the EU guidelines on block purchasing // *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. Vol. 14 (2007) nr 3, lk. 303-333. [RR õigusteaduse ja rahvusvaheliste organisatsioonide saal]

Hervey, Tamara K. The European Union's governance of health care and the welfare modernization agenda // *Regulation and Governance*. Vol. 2 (2008) nr. 1, lk. 103-120. [Business Source Complete (EBSCO)]

Hervey, Tamara K.; Trubek, Louise. Freedom to provide health care services within the EU: an opportunity for a transformative directive // *Columbia Journal of European Law*. Vol. 13 (2007/Summer), nr. 3, lk. 623-648. [Law Journal Library (HeinOnline)]

Jarman, Holly ; Greer, Scott. Crossborder trade in health services: lessons from the European laboratory // *Health Policy*. Vol. 94 (2010/February), nr. 2, lk. 158-163. [Science Direct (Elsevier)]

Martinsen, Dorte Sindbjerg ; Vrangbæk, Karsten. The Europeanization of health care governance : implementing the market imperatives of Europe // *Public Administration*. Vol. 86 (2008) nr. 1, lk. 169-184. [Academic Search Complete (EBSCO)]

Martinsen, Dorte Sindbjerg. Conflict and conflict management in the cross-border provision of healthcare services // *West European Politics*. Vol. 32 (2009/July) nr. 4, lk. 792-810. [Academic Search Complete (EBSCO)]

Martinsen, Dorte Sindbjerg. Towards an internal health market with the European court // *West European Politics*. Vol. 28 (2005), nr. 5, lk. 1035-1056. [Academic Search Complete (EBSCO)]

Mossialos, Elias ; Palm, Willy. The European Court of Justice and the free movement of patients in the European Union // *International Social Security Review*. Vol. 56 (2003), nr. 2, lk. 3-29. [Academic Search Complete (EBSCO)]

Newdick, Christopher. Citizenship, free movement and health care: cementing individual rights by corroding social solidarity // *Common Market Law Review*. Vol. 43 (2006) nr. 6, lk. 1645-1668. [RR EL infokeskus]

Newdick, Christopher. European Court of Justice, transnational health care, and social citizenship - accidental death of a concept // *Wisconsin International Law Journal*. Vol. 26 (2009) nr. 3, lk. 844-867. [Law Journal Library (HeinOnline)]

Paulus, Aggie ; Evers, Silvia ; Fecher, Fabienne ; Van Der Made, Jan ; Boonen, Annelies. Cross border health care: an analysis of recent ECJ rulings // *European Journal of Law and Economics*. Vol. 14 (2002) nr. 1, lk. 61-73. [SpringerLink Collection]

Rich, Robert F. ; Merrick, Kelly R. Cross border health care in the European Union : challenges and opportunities // *Journal of Contemporary Health Law Policy*. Vol. 23 (2006/Fall), nr. 1, lk. 64-105. [Law Journal Library (HeinOnline)]

Rieder, Clemens. The EC Commission's new adopted baby : health care // *Columbia Journal of European Law*. Vol. 14 (Winter 2007/2008) nr. 1, lk. 145-168. [Law Journal Library (HeinOnline)]

Sauter, Wolf. The proposed patients' rights directive and the reform of (cross-border) healthcare in the European Union // *Legal Issues of Economic Integration*. Vol. 36 (2009/May) nr. 2, lk. 109-132. [RR EL infokeskus]

Sievekings, Klaus. ECJ Rulings on health care services and their effects on the freedom of cross-border patient mobility in the EU // *European Journal of Migration & Law*. Vol. 9 (2007) nr. 1, lk. 25-51. [Academic Search Complete (EBSCO)]

Spaventa, Eleanor. From Gebhard to Carpenter: towards a (non-)economic European constitution // *Common Market Law Review* Vol. 41 (2004) nr. 3 lk. 743-773. [RR EL infokeskus]

Wagner, Caroline; Linder, Roland. The demand for EU cross-border care: an empirical analysis // *Journal of Management and Marketing in Healthcare*. Vol. 3 (2010) nr. 2, lk. 176-187. [Business Source Complete (EBSCO) ja Ingenta Connect]

Van De Gronden, Johan W. Cross-border health care in the EU and the organization of the national health care systems of the member states : the dynamics resulting from the European Court of Justice's decisions on free movement and competition law // *Wisconsin International Law Journal*. Vol. 26 (2009) nr. 3, lk. 705-760. [Law Journal Library (HeinOnline)]

Van Der Mei, Anne Pieter. Cross-border access to health care within the European Union: recent developments in law and policy // *European Journal of Health Law*. Vol. 10 (2003/Dec) nr. 4, lk. 369-380. [Academic Search Complete (EBSCO)]

Van Nuffel, Piet. Patients' free movement rights and cross-border access to healthcare // *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. Vol. 12 (2005) nr. 3, lk. 253-270. [RR õigusteaduse ja rahvusvaheliste organisatsioonide saal]

Österle, August. Health care across borders : Austria and its new EU neighbours // *Journal of European Social Policy*. Vol. 17 (2007) nr. 2, lk. 112 - 124. [SAGE Journals Online]

4.2 Artikleid Eesti väljaannetes

Amos, Mari. Eesti tervishoiusüsteemi piirid nihkuvad. // Eesti Arst (2008) nr. 12, lk. 977-981.

Arstiabi Euroopas - on see võimalik? // Linnaleht. [Tallinn] : tasuta uudisleht (2008) 19. nov., lk. 8.

Beljaev, Ketlin. Arstiabi kaotab riigipiirid. // Meditsiiniuudised (2008) 25. nov., lk. 6.

Ibrus, Kadri. Arstikabinettide ukSED avanevad kogu Euroopa Liidu patsientidele. // Eesti Päevaleht (2010) 14. juuni, lk. 4.

Ibrus, Kadri. Välispatsiendid võiksid haiglatele kosutust anda. // Eesti Päevaleht (2009) 8. detsembr., lk. 5.

Jesse, Maris ; Kruuda, Ruta ; Couchier, Michael. Arstid ees, patsiendid järel? // Riigikogu Toimetised (2004) nr. 10, lk. 75-82.

Jesse, Maris. Suur segadus arstiabiga EL-is. // Eesti Päevaleht (2004) 20. aprill, lk. 3.

Kats, Josef. Jevrodirektiva na strazhe zdorovja. // Молодежь Эстонии (2008) 4. nov., lk. 3.

Kopli, Kaivo. Euroliit laiendab võimalusi saada arstiabi välismaal. // Eesti Päevaleht (2008) 2. juuli, lk. 9.

Kõiv, Tõnis. Arstid tulevad Euroopast Eestisse tagasi. // Nädaline (2009) 3. veebr., lk. 4.

Laasik, Peeter. Patsientide mobiilsus toob muresid. // Meditsiiniuudised (2005) 22. nov., lk. 3.

Oviir, Siiri. Operatsioon Brüsselist ja ravimid Ateenast [intervjueerinud Jevgenia Izotova]. // Linnaleht. [Tartu / Pärnu] : tasuta nädalaleht (2009) 25. sept., lk. 10.

Oviir, Siiri. Patsientide vaba liikumine on samm suurema võrdsuse suunas. // Tarbija 24 (2009) 24. aprill.

<http://www.tarbija24.ee/?id=111225>

Pikhof, Heljo. Tõved ei tunne piire. // Tartu Postimees (2008) 17. nov., lk. 2.

Poll, Liisi. Eurosaadikud andsid loa otsida mujalt ravi. // Postimees (2009) 1. apr., lk. 12.

Sinialu, Väino. Patsientide liikumine Euroopa Liidus : ülevaade PRAXISE uuringust. // Eesti Arst (2006) nr. 2, lk. 133-134.

Vendla, Kaidi. Siseturu teenuste direktiiv - kas palju kära ei millestki? // Eesti Rohuteadlane (2005) nr. 4, lk. 4-7.

Vene, Sirje. Tervishoiuteenuste kvaliteedi tagamise õiguslikud vahendid. // Hammas (2008) nr. 3, lk. 31-34.

Vosman, Hendrik. EL loodab kaotada ravijärjekorrad. // Postimees (2007) 20. detsembril, lk. 11.

5. Võrguväljaandeid ja internetiallikaid

Glinos, Irene A. ; Baeten, Rita. (2006). *A literature review of cross-border patient mobility in the European Union*. Observatoire social européen (OSE). Septembre.
http://www.ose.be/files/publication/health/WP12_lit_review_final.pdf

Greer, Scott L. (2008). *Power struggle : the politics and policy consequences of patient mobility in Europe*. OSE Policy Paper No. 2.
http://www.ose.be/files/publication/policy_papers/OSEPolicypaper2_Greer_EN.pdf

Jesse, Maris ; Kruuda, Ruta. (2005). Patient mobility in the European Union : final report on case study 5 : Estonia / Finland.
http://www.praxis.ee/fileadmin/tarmo/Projektid/Tervishoid/e4P/PRAXIS_patient_mobility_uuring_01.pdf

Martinsen, Dorte Sindbjerg. (2007). *EU for the patients: developments, impacts, challenges*. SIEPS Report No. 6.
http://www.sieps.se/en/dokument_/download-document/54-20076.html

Martinsen, Dorte Sindbjerg. (2009). *Inter-institutional dynamics in the cross-border provision of healthcare services*. ARENA Working Papers no. 5.
http://www.arena.uio.no/publications/working-papers2009/papers/WP05_09.pdf

Van Overmeiren, Filip ; Coucheir, Michael ; Jorens, Yves. (2005). *Access to health care in an internal market: impact for statutory and complementary systems*. Bulletin luxembourgeois des questions sociales vol. 18.
<https://biblio.ugent.be/input/download?func=downloadFile&fileOid=565645&recordOid=337700>

Internetiallikaid

Euroopa Liidu tervishoiuportaal
http://ec.europa.eu/health-eu/index_et.htm

Euroopa Komisjoni rahvatervise lehekülg
http://ec.europa.eu/health/index_en.htm

Euroopa Komisjoni kampaania „Euroopa patsientidele“ lehekülg
http://ec.europa.eu/health-eu/europe_for_patients/index_en.htm

Patsiendiliikuvus portaalis EurActiv
<http://www.euractiv.com/en/health/patient-mobility>

Küsimused ja vastused patsiendiõiguste direktiivi eelnõu kohta
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/08/473&type=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>